

СЕНКА БАБОВИЋ-РАСПОПОВИЋ

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА У ЦРНОЈ ГОРИ 1929—1941.
— ОСВРТ НА ИЗБОРЕ И ЛИТЕРАТУРУ —

Слојевитост историјских процеса нужно упућује на отварање нових истраживачких подручја не само у циљу употпуњавања наших сазнања о прошлости, већ и са становишта потреба историографије. Једно од таквих подручја представља културна политика, која књигом Љубодрага Димића — *Агит-проп култура, агитпроповска фаза културне политике у Србији 1945 — 1952*, улази у истраживачки простор историјске науке.

Културна политика као форма институционализованог односа држава — култура отвара читав круг питања у директном сучељавању са друштвеним процесима (традиције, културног наслеђа, садржаја културе, културних потреба, стваралаштва, религије, узајамности култура, стваралаца, културних радника итд.), која је политичка историја само наговјештавала, или, пак, препуштала другим дисциплинама: етнологији, социологији, историји умјетности, историји књижевности. . . Међутим, постигнути степен историографских интерпретација упућује на могућност да се кроз обраду ових питања могу . . . „сагледати друштвене супротности, идентификовати циљеви друштвеног развоја и узроци политичких борби“.

Таква сазнања определијелила су нас за саопштење *Осврт на изворе и литературу о културној политици у Црној Гори 1929 — 1941*.

Значајна чињеница и полазиште за наше саопштење садржани су у административном положају Црне Горе у назначеном периоду, када је Црна Гора улазила у административни оквир Зетске бановине, која је формирана на основу Закона о подјели Краљевине Југославије на управна подручја, од октобра 1929. године.

Зетска бановина остала је ван интересовања историјске науке, чиме су многа питања прошлости Црне Горе заобиђена,

те бројне поруке прошлости данас добијамо у искривљеном свијетлу. Сва истраживања до сада издвајала су Црну Гору као посебну јединицу, без њеног потпуног окружења у овом периоду. Њено издвајање из контекста Зетске бановине имало је за последицу да историографија не одреди право мјесто Црне Горе у Краљевини Југославији. Отуда је и наше саопштење само условно упућено према Црној Гори, заправо саопштење захвата Зетску бановину, на чијем простору су се испољиле све појаве везане за настанак, опстајање и растакање Краљевине Југославије 1941, а које су веома присутне и у области културе.

Као дио укупног друштвеног механизма културна политика у Краљевини Југославији, посебно последије 1929, била је директно усмјерена ка превазилажењу противурјечности историјског наслеђа и очувању државног и народног јединства земље. Глобално пројецтирана на нивоу централних органа власти, кроз разраду на нивоу бановина, инструментима културне политике требало је чвршће међусобно повезати различите дјелове државне заједнице. То се прије свега односило на духовно јединство као и функционалну усмјереност сходно начелима шестојануарског манифеста.

На подручју Зетске бановине прожимале су се три различите врсте културног наслеђа са различитим степеном развитка. Поједине дјелове карактерисала је права запуштеност у погледу основног образовног нивоа као битне претпоставке за заснивање и остваривање појединих културних процеса. (У Метохији, Санџаку, дјеловима Босне и Херцеговине који су припали Зетској бановини проценат неписмености био је веома висок. За поједина подручја достигао је цифру до 90% у односу на укупан број становника). На другој страни били су крајеви који су, без сумње, имали дугу културну традицију као Дубровник. На простору Црне Горе такође је био изражен велики проценат неписмености и прилично низак ниво културних активности. Она је, међутим, имала и специфично изражене и значајне елементе духовног и опште културног наслеђа који су је чинили препознатљивом на овим просторима.

Све ово имало је за последицу да се изражавање основних културних садржаја у Бановини одвијало на релацији култура — културна политика — политика, што је нарочито постало видљиво када су процеси децентрализације захватили земљу у цјелини. Због свега тога може се поставити питање у којој мјери је Зетска бановина била погодна тле за прихватање доктрине интегралног југословенства, односно до ког степена је програм југословенизације као вид унификације духовног живота био остварљив у области културе.

Културна политика на назначеном простору пролази кроз три фазе: прву, након шестојануарског манифеста и инаугурације идеолошке доктрине интегралног југословенства, другу, која почиње од средине тридесетих година када је концепт нацио-

налне нивелације почео да се растаче кроз форму уважавања различитости народних традиција чији је носилац била ЈРЗ-а и трећу након напуштања унитарног концепта друштвених односа у Краљевини Југославији.

Интегрално југословенство било је подлога на којој је требало „изравнати сва наша племена и стопити у једну нераздруживу цјелину“. Његов циљ је био јасан: у политичком смислу очувати државно и народно јединство, а у култури извршити југословенизацију. Југословенска духовна интеграција поремећена је дјеловањем културних различитости изнутра, нових политичких снага у виду опозиције и КПЈ, да би на крају отпори идеологији интегралног југословенства добили форму народне (националне) тежње (Дубровник), и захтјева за државно-правном равноправношћу, (Црна Гора). Извлачењем Дубровника из Зетске бановине и његовим припајањем новооснованој Хрватској бановини започео је процес растакања државног јединства, а тиме и свих сегмената његовог склопа па и културне политике.

Све ове појаве веома видљиво су се преламале кроз област културе и видно доприносиле оштрим сукобима на релацији поимања историјског и културног бића Црне Горе што ће за дужи период битно утицати на њен културни живот.

О културној проблематици Црне Горе писали су и у времену назначеног истраживања: Др Перо Шоћ, *Прилози за културну историју Црне Горе*, Београд 1939; *Југословенска идеологија и словенство*, Илочки гласник I/1933; *Југословенска идеологија*, Наша пошта X/1933; *Историјски и национални значај музеја, архива и библиотека на Цетињу*, Време, XIV/1934; Никола Ђоновић, *Искусства и потребе Црне Горе*, Београд 1934. Након II свјетског рата др Ђоко Пејовић је објавио књигу *Просвјетни и културни рад у Црној Гори 1918 — 1941*, Цетиње 1982. и др Перко Војиновић студију *Политичка и национална мисао црногорске интелигенције 1918 — 1941*, Никшић 1989. Осим ових радова значај за наше истраживање имају књига академика Обрена Благојевића *Економска мисао у Црној Гори*, САН-у 1989, монографија др Дима Вујовића *Црногорски федералисти 1919 — 1929*, као и радови низа истраживача политичке историје: Томице Никчевића, Ника Мартиновића, Риста Драгићевића, др Јована Р. Бојовића, Батрића Јовановића. Од наведених дјела посебно књига др Ђока Пејовића представља солидну основу за даље истраживање као исцрпан преглед институција просвјете и културе Црне Горе.

Културна политика Зетске бановине је дио укупног програма у култури Краљевине Југославије те у том смислу за нас је релевантна литература која је носила карактер општости. Међутим, она не садржи одговоре на комплекс питања које тема *Културна политика у Црној Гори* — подразумејева. У већини тих радова, који имају карактер синтезе, питање културне политике се дотиче само у мјери у којој је то неопходно за цјело-

витије представљање историје Југославије у међуратном периоду. Фрагментарност у обради која у овим радовима доминира у словљена је и чињеницом придавања примарног значаја основним политичким процесима. Та околност, као и чињеница да Зетска бановина није до сада била предмет посебне монографске обраде, јасно говори да је број питања на која треба дати непосредне одговоре када је о културној политици ријеч прилично велик. Она се тичу: нивоа формирања основног концепта у култури Зетске бановине, особености културног живота у њој, односа према глобалном југословенском концепту у култури и дешавањима на југословенским просторима, друштвене усмјерености и функције културе, историјског профила институционалних форми и вриједносног садржаја културног дјеловања, видова кореспондирања „произвођача“ и „потрошача“ у култури, утицаја вишенационалног карактера становништва на форму и садржаје стваралаштва, главних посленика у организовању културног живота, отпора и спорова у вези са реализацијом основног концепта унификације духовног живота, посљедица које су из тога наступале итд.

Извори за истраживање наше проблематике крећу се на релацији програмске документације — архивска грађа — штампа и стваралаштво.

Програмска документација у претежном свом дијелу је објављена а тиче се највиших законодавних аката Краљевине Југославије: Прокламације 6. јануара 1929, Устава 1931, Декларације владе, закона о штампи, удружењима, зборовима итд., до закона, односно уредби којима се третира област културе, односно њене институције. Анализа ове врсте извора показује да је култура третирана у склопу ширег програма учвршћивања Краљевине Југославије на основама државног и народног јединства.

Друга група извора тиче се архивске грађе. Током II свјетског рата и по његовом окончању уништена је архива Зетске бановине што представља огромну сметњу за истраживање ове проблематике. Међутим сходно устројству Краљевине Југославије надопуна се може извршити у централним архивима и фондovima:

1. Архив Југославије — Београд

- Фондови — Министарство просвјете Краљевине Југославије
- Народна скупштина Краљевине Југославије
 - Државни савјет Краљевине Југославије
 - Двор Краљевине Југославије
 - Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије
 - Југословенско учитељско удружење
 - Централни прес биро Београд

Збирке

- Которско поглаварство Дубровник 1934 — 39.
- Милан Стојадиновић
- Штампа и периодика

2. Архив СС ПА

- Предсједништво Министарског савјета Краљевине Југославије 1919 — 1935.
- Одјељење за штампу Министарства иностраних послова 1919 — 1941.
- Министарство иностраних послова Прес — Биро 1918 — 1941.

3. Државни Архив Цетиње

- Збирка Министарства просвјете Зетске бановине
- Архива Црногорско-приморске митрополије
- Среско начелство Цетиње
- Школски одбори

4. Архив Историјског института — Титоград

- Збирке — Документа о радничком покрету Црне Горе 1919 — 1941.
- Фотокопије докумената Коминтерне 1919 — 1941.
 - Приватна збирка Петра Вукчевића 1936 — 1972.

5. Архивски центар — Никшић

- Фондови — Јавно тужилаштво 1919 — 1941.
- Пјевачко друштво „Захумље“

Лични архивски фондови

- Каваја Марко 1912 — 1961.
- Пулевић Радован 1922 — 1942.
- Фото документа 1935 — 1943.

6. Архив Босне и Херцеговине

- Фондови — Просвјета, српско културно-просвјетно друштво Сарајево
- Друштва у краљевској банској управи Дринске бановине
 - Гајрет 1921 — 1941.

7. Библиотека „Ђурђе Црнојевић“ Цетиње

— Легат — др Петар Шоћ

— Заоставштина Николе Ђоновића.

Трећа група извора односи се на штампу (часописи и листови) и стваралаштво, чија анализа је незаобилазна, поготово у дјелу који се односи на културни живот, културне потребе, идејна струјања, наслеђе, носиоце културног покрета, презентацију садржаја културе. Овом приликом навешћемо само најважније часописе и листове. Часописи: *Записи*, часопис за науку и књижевност; *Развршје*, часопис за савремени умјетнички и социјални живот; *Ваљци*, часопис за савремени, социјални и умјетнички живот; *Поглед*, часопис књижевно економско социјални; *Гранит*, часопис за књижевност и друштвена питања; *Правни зборник*; *Млада Зета*; *Омладина* итд. Листови: *Зетски гласник*, информативни и службени лист краљевске банске управе Зетске бановине; *Слободна мисао*, независни недјељни лист за Црну Гору; *Зета*, недјељни лист; *Глас Зете*, недјељни лист; *Цетињски одјек*, информативни недјељни лист; *Пастир*, орган свештеничког удружења православне епархије црногорско-приморске; *Глас Боке*, недјељни лист; *Бокелска зора*, политичко-привредни лист; *Рашка*, лист за културна и економска питања; *Дубровачки југ*; *Санцак*; *Косовске новине*; *Јужна трибина*; *Нова Европа*, *Епоха*. Ревиие: *Нова Луча*, мјесечна ревија за сва културна питања. Алманахи: *Алманах Краљевине Југославије*; *Алманах — шематизам Зетске бановине*; *Нови дани*, алманах црногорске средњошколске омладине; *На крчидби*, алманах средњошколаца; *Годишњак наставника Подгоричке гимназије*.

Различите публикације које су настале у периоду постојања Зетске бановине, а тичале су се питања везаних за назначену проблематику, такође представљају једну врсту извора за истраживање поменуте теме.

На крају изнијели бисмо неколико констатација које произилазе из нашег саопштења: прво, употпуњавање сазнања о прошлости нужно захтијева отварање нових истраживачких простора у историографији; друго, нове теме чине један од елементарних подстицаја историјске науке; треће, бројна питања прошлости из домена културе, као нпр. културна политика, чиниоци културног живота, стваралаштво, структура наслеђа и традиције не могу се у потпуности објашњавати изван историографије; четврто, историјска појава; односно процес траје много дужи него је дато хронолошким оквиром назначеног истраживања и као таква препознатљива је за садашњост односно будућност.

Сенка Бабович — Распопович

КУЛЬТУРНАЯ ПОЛИТИКА ЧЕРНОГОРИИ 1929 — 1941 ВЗГЛЯД НА
ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРУ —

Р Е З Ю М Е

Культурная политика в Зетской бановине в период 1929 — 1941 гг. неразрывно связана с реализацией политических программ Королевства Югославии. Исследование в области культуры, хотя и очень близкое к историографии, до сих пор не вызывало большого внимания ученых. Поэтому очень незначительно число научных трудов, посвященных этой теме.

Исследование в области культуры Зетской бановины имеет большее значение и потому, что Зетская бановина не являлась предметом отдельных научных проектов. В связи с этим многие вопросы, связанные с историей Черногории в период 1929 — 1941 гг. остались без ответа. Поэтому архивные материалы играют большую роль в изучении нашей темы. Но архивы Зетской бановины значительно пострадали во время Второй мировой войны. Документы, которые сейчас можно найти в различных культурных центрах Цетине, Белграде, Дубровнике, можем разделить на акты, которые имеют характер программ и важность которых имела значение для всей страны, и документы, возникшие в результате деятельности в области культуры Зетской бановины. Но документы одного и другого типа необходимо рассматривать вместе с результатами культурной деятельности, которые в этом плане Зетской бановины. Поэтому область научного исследования очень широкая.

